

6. PRÁVNÍ PRINCIPY

6.1. TEORETICKÝ RÁMEC

„Konflikt medzi spravodlivosťou a právnou istotou by sa mohlo riešiť tak, že pozitívne, vytvorené a mocensky zainteresované právo má prednosť aj vtedy, keď je obsahovo nespravodlivé a neúčelné, okrem toho prípadu, v ktorom rozpor medzi pozitívnym zákonom a spravodlivosťou dosiahne takú neznesiteľnú mieru, že zákon ako „nesprávne právo“ musí ustúpiť spravodlivosti.“⁶

Uvedená *Radbruchova formule* reaguje na limity pozitivistického prístupu k pojmu právo a nabízí možnou odpoveď na otázky: Jak řešit konflikt mezi pozitivním právem a spravedlností? Je vůbec takový konflikt? Co skutečně je právo? Jinými slovy, podle čeho lze vůbec řešit případ a jak toto řešení zdůvodnit? Může být právně relevantní něco, co je za právem, nebo nad právem nebo mimo právo, tzv. neprávo?

Právě toto jsou otázky, které se mohou jevit jen jako filozofické a teoretické až do té chvíle, kdy jsme v praxi vystaveni řešení takových případů.

Základním funkčním a hodnotovým skeletem pozitivního práva jsou právní principy. Ale co jsou tyto právní principy? Definice právních principů jsou rozdílné a promítá se do nich právně pozitivistický nebo přirozenoprávní přístup autorů. Lze shrnout, že jde o ideje, esence, které jsou podstatou právní normy, hodnoty, účely a standardy, k nimž právo směřuje a které prozařují celý právní řád.

Jejich rysem je *abstrakce*. Jsou ale opravdu pouze abstrakcí právní normy, tedy zobecněným pravidlem? Nejsou spíše důsledkem *indukce*, v níž je vyjádřena nová, bytostná kvalita? Podobně jako indukované napětí je nahromaděná, kumulovaná energie, jsou principy klíčové vedoucí ideje, s nimiž v právu pracujeme při tvorbě práva, při aplikaci a interpretaci. To jsou tedy tři základní funkce právních principů.

Stále častěji jsou dnes explicitně vyjádřené v právním předpise, tedy jsou *formalizované*, nebo jsou nepsané a mají imanentní charakter. V druhém případě jsou součástí *materiálního* pojetí práva. Podle *Františka Weyra* dokonce mají principy metanormativní povahu a nelze je přezkoumat z pohledu právní vědy. Avšak toto stanovisko je údajně v právní teorii překonané.

⁶ RADBRUCH, G.: Gesetzliches Unrecht und übersetzliches Recht. 1946 In: ALEXY, Robert: *Pojem a platnosť práva*. Bratislava: Kalligram, 2009, 176 s. – na str. 51–52.

Přestože podle *Otty Weinbergera* jsou právní principy abstraktní pravidla, obecně je tendence v teorii *rozlišovat mezi principem a pravidlem*. Rozdíly mezi pravidlem a principem se vysvětlují podle *Ronalda Dworkina* následovně. Pravidlo se nutně uplatní, jsou-li naplněny podmínky jeho aplikace. Zatímco právní princip aplikujeme v souvislosti s dalšími právními principy, a to jen do určité míry. Zjednodušeně řečeno, kolize pravidel řešíme tzv. derogacími pravidly (*lex superior, lex specialis a lex posterior*), což má za následek, že jedno z pravidel nepoužijeme a druhé upřednostníme. Ale kolize principů nepřipouští možnou „derogaci“ a řeší se balancováním a poměřováním *proporcionality*, tzv. *judiciálními testy proporcionality*. Střet principů nevede k vyloučení jednoho z nich, ale jen k aplikaci v určité menší míře – nepřímo úměrně k míře uplatnění druhého principu. *Robert Alexy* navazuje na Dworkinovo pojetí rozlišení principů a pravidel. Právní norma v sobě obsahuje pravidlo chování, které je vynutitelné a nepoměřuje se. Naproti tomu právní princip neobsahuje pravidlo chování, jen účely a hodnoty a je třeba je navzájem vždy poměřovat. Podle Alexyho jsou principy příkazy k optimalizaci. Alexy považuje lidská práva rovněž za principy, včetně lidské důstojnosti. Dnes jsou lidská práva veřejnými subjektivními právy. Přesto je nadále otázkou, do jaké míry je každé lidské právo také současně principem a účelem, hodnotou v právu, k němuž práva směřují? Zejména jde o projevy hodnoty lidské důstojnosti, svobody a rovnosti.

Principy jsou vůdčí linie při *interpretaci práva* a interpretace je podmíněna limitací, souladem a směry, které vycházejí z principů. Principy ospravedlňují právní metodologii jako takovou, zejména v překonání přepjatého formalismu a textualistických tendencí. Principy vyjadřují účely a ospravedlňují *teleologický výklad*, veškeré balancování práva, které samo je nesené principem proporcionality v právu, čehož východiskem je princip jednoty a bezrozpornosti právního řádu.

Užití právních principů při aplikaci a interpretaci práva v současnosti narůstá. Lze to vnímat jako reakci na hypertrofii tvorby práva v posledních letech, a zejména jako projev světové globalizace a přibližování anglosaské kultury práva s kontinentální.

OTÁZKY K ZAMYŠLENÍ

1. Co je to princip, zásada a hodnota v právu?
2. Jaké jsou rozdíly mezi právním principem a pravidlem?
3. Může právní norma obsahovat právní princip?

4. Vyjmenujte nějaké právní principy.
5. Mají všechny právní principy stejnou váhu, nebo lze mezi nimi vysledovat rozdíly, případně hierarchii?
6. Jak lze řešit konflikt právních principů?
7. Jakou mají právní principy funkci?
8. Jaké právní principy jsou klíčové pro výstavbu právního řádu a normotvorbu a proč?
9. Jak lze pracovat s právními principy při výkladu práva; jak konkrétně souvisí s jednotlivými interpretačními metodami a právní argumentací?
10. Naleznete některá ustanovení, kde jsou právní principy přímo zakotveny.

OR

6.2. PŘÍKLADY

Příklad č. 6.2.1.

Zabývejte se ustanoveními § 2, § 3 a § 10 zákona č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku, která znějí:

§ 2

(1) Každé ustanovení soukromého práva lze vykládat jenom ve shodě s Listinou základních práv a svobod a ústavním pořádkem vůbec, se zásadami, na nichž spočívá tento zákon, jakož i s trvalým zřetelem k hodnotám, které se tím chrání. Rozejde-li se výklad jednotlivého ustanovení pouze podle jeho slov s tímto příkazem, musí mu ustoupit.

(2) Zákonnému ustanovení nelze přikládat jiný význam, než jaký plyne z vlastního smyslu slov v jejich vzájemné souvislosti a z jasného úmyslu zákonodárce; nikdo se však nesmí dovolávat slov právního předpisu proti jeho smyslu.

(3) Výklad a použití právního předpisu nesmí být v rozporu s dobrými mravy a nesmí vést ke krutosti nebo bezohlednosti urážející obyčejné lidské cítění.

§ 3

(1) Soukromé právo chrání důstojnost a svobodu člověka i jeho přirozené právo brát se o vlastní štěstí a štěstí jeho rodiny nebo lidí jemu blízkých takovým způsobem, jenž nepůsobí bezdůvodně újmu druhým.

(2) Soukromé právo spočívá zejména na zásadách, že

- a) každý má právo na ochranu svého života a zdraví, jakož i svobody, cti, důstojnosti a soukromí,
- b) rodina, rodičovství a manželství požívají zvláštní zákonné ochrany,
- c) nikdo nesmí pro nedostatek věku, rozumu nebo pro závislost svého postavení utrpět nedůvodnou újmu; nikdo však také nesmí bezdůvodně těžit z vlastní neschopnosti k újmě druhých,
- d) daný slib zavazuje a smlouvy mají být splněny,
- e) vlastnické právo je chráněno zákonem a jen zákon může stanovit, jak vlastnické právo vzniká a zaniká, a
- f) nikomu nelze odeprít, co mu po právu náleží.

(3) Soukromé právo vyvěrá také z dalších obecně uznaných zásad spravedlnosti a práva.

§ 10

(1) Nelze-li právní případ rozhodnout na základě výslovného ustanovení, posoudí se podle ustanovení, které se týká právního případu co do obsahu a účelu posuzovanému právnímu případu nejbližšího.

(2) Není-li takové ustanovení, posoudí se právní případ podle principů spravedlnosti a zásad, na nichž spočívá tento zákon, tak, aby se dospělo se zřetelem k zvyklostem soukromého života a s přihlédnutím k stavu právní nauky i ustálené rozhodovací praxi k dobrému uspořádání práv a povinností.

OTÁZKY K ZAMYŠLENÍ

1. Zabývejte se tím, jaké výkladové metody občanský zákoník uvádí a jaké postavení a funkci zde mají právní principy.
2. Jaký je zde vymezen vztah právních principů s teleologickým výkladem?
3. Jak je v občanském zákoníku vymezen vztah právních principů a analogie?
4. Jaké stanoví občanský zákoník principy pro interpretaci?
5. Lze považovat právní zásady a právní principy za synonyma?
6. Jaké jsou zásady soukromého práva?

7. Které zásady soukromého práva jsou vysloveně formalizované, a které jsou naopak imanentní a mají materiální povahu?

Příklad č. 6.2.2.

Vyhledejte tyto dva dokumenty a seznamte se s jejich obsahem:

Veřejný ochránce práv rovněž vydal ještě před zakotvením zásad dobré správy do správního řádu tzv. **Motejlovo desatero principů dobré správy** (www.ochrance.cz).

Na to navazuje také **usnesení vlády č. 593 ze dne 15. 8. 2012**.

OTÁZKY K ZAMYŠLENÍ

1. Co plyne z předmětného usnesení vlády? Jaká je funkce právních principů dobré správy?
2. Prostudujte tzv. Motejlovo desatero. Uvádějte sami příklady porušení těchto principů.

Příklad č. 6.2.3.

Podnět veřejnému ochránci práv sp. zn.: 2796/2011/VOP/

Pan L. K. v listopadu 2010 požádal rektorku univerzity ABC o uznání svého vzdělání a kvalifikace, které obdržel na Ukrajině absolvováním dosud ministerstvem akreditovaného studijního programu „Právo a právní věda“. Jeho žádosti nebylo rozhodnutím rektorky ze dne 27. dubna 2011 vyhověno, proto podal L. K. dne 17. května 2011 odvolání. Odvolání bylo oznámeno dne 19. března 2012, tj. po deseti měsících. Prvostupňové rozhodnutí bylo zrušeno a věc vrácena k novému projednání.

Protože po vrácení spisu univerzitě byla rektorka nadále nečinná, požádal v květnu 2012 L. K. ministerstvo jakožto nadřízený orgán, aby rozhodlo o opatření proti nečinnosti a odstranilo průtahy. Na tuto žádost reagovalo Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy dopisem ze dne 22. 8. 2012, kterým vysvětluje nečinnost univerzity (originál spisu je u soudu ve věci žaloby z června 2012 na odstranění nečinnosti) a odmítá učinit opatření proti nečinnosti. Od podání žádosti o uznání vzdělání a kvalifikace tak nebylo do konce roku 2012 rozhodnuto již 25 měsíců.

Přestože uznávání zahraničního vysokoškolského vzdělání a kvalifikace je složitějším správním řízením, je třeba všechny kroky ošetřit správním řádem a v souladu s právními principy a zohlednit také zájem stěžovatele na říze-

ní spojený s jeho pracovním uplatněním a startováním jeho životní dráhy v mladých letech života.

1. Jaký princip či zásada jsou zde porušeny ze strany ministerstva?
2. Naleznete tento princip či zásadu zakotvené také v právním předpise?

Příklad č. 6.2.4.

Z případů veřejného ochránce práv

Stěžovatel namítá, že když telefonuje na úřad, aby si ověřil nějakou svou záležitost, telefonát vždy trvá příliš dlouho a to mu způsobuje peněžní újmu odpovídající úhradě za telekomunikační služby. Konkrétně brojí proti tomu, že místo aby se dovolal příslušné úřednici přímo, nejprve se v hovoru ozve informace o možnostech přepojení a potřebě volby, a to na několika úrovních. To se mu nelíbí.

1. Jaký princip či zásada zde mohou být porušeny?
2. Naleznete zakotvený tento princip či zásadu také v právním předpise?

6.3. PŘÍPADOVÉ STUDIE

Případová studie č. 6.3.1.

Podnět veřejnému ochránci práv sp. zn. 206/2012/DIS

Na veřejného ochránce práv se obrátila osoba, která dlouhodobě nesouhlasí s pohlavím, s nímž se narodila (mužské), a identifikuje se s pohlavím neutrálním, případně spíše s ženským pohlavím, zatímco mužské pohlaví odmítá. Tato osoba žádala matriční úřad, aby jí vydali všechny nové doklady (občanský průkaz, cestovní pas a rodný list) s tím, aby vypustili na všech dokladech údaj o mužském pohlaví. Jelikož prvostupňový matriční úřad s tím nesouhlasil, protože nedošlo k operační změně pohlaví jakožto nutné podmínce pro administrativní změnu pohlaví z mužského na ženské, a neutralitu zcela vyloučil pro absenci právní úpravy a vydal zamítavé rozhodnutí, daná osoba podala do rozhodnutí odvolání a také dále žádala přezkoumání rozhodnutí mimo odvolací řízení. V souvislosti s tímto řízením požádala Ministerstvo vnitra ČR o nápravu a zaslala na ministerstvo stížnost. Ve stížnosti poukazuje na zahraniční právní úpravu a kritizuje také český zákon o evidenci obyvatel a právní úpravu týkající se operativních zákroků při změně pohlaví. Dále namítala, že ve svých přípisech všechny úřady její osobu